

Sygn. akt V CSK 390/10

POSTANOWIENIE

Dnia 15 czerwca 2011 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Lech Walentynowicz (przewodniczący)

SSN Marian Kocon

SSN Bogumiła Ustjanicz (sprawozdawca)

w sprawie z wniosku Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w W.
przy uczestnictwie Krystyny S.
o umieszczenie w szpitalu psychiatrycznym,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej
w dniu 15 czerwca 2011 r.,
skargi kasacyjnej uczestniczki postępowania Krystyny S.
od postanowienia Sądu Okręgowego
z dnia 10 marca 2010 r.,

uchyla zaskarżone postanowienie i postanowienie Sądu Rejonowego z dnia 9 grudnia 2009 r., R III Ns 969/09 i znosząc przeprowadzone postępowanie przekazuje sprawę Sądowi Rejonowemu do ponownego rozpoznania oraz orzeczenia o kosztach postępowania kasacyjnego.

Uzasadnienie

Zaskarżonym postanowieniem Sąd Okręgowy oddalił apelację uczestniczki postępowania Krystyny S. od postanowienia Sądu Rejonowego z dnia 9 grudnia 2009 r., którym orzeczono o umieszczeniu jej w szpitalu psychiatrycznym celem leczenia psychiatrycznego.

Orzeczenie to oparte zostało na następujących ustaleniach i wnioskach:

Uczestniczka postępowania była dwukrotnie hospitalizowana psychiatrycznie z powodu schizofrenii paranoidalnej. Od opuszczenia szpitala nie przyjmuje zaleconych leków, nie wyraża zgody na leczenie. Nie jest zdolna do samodzielnego zaspokajania swoich potrzeb, a zaniechanie leczenia powoduje pogorszenie stanu jej zdrowia. Mieszka z dorosłym dzieckiem, które po zmianie płci nosi imię Izabela. Zajmowane mieszkanie jej zastawione jest różnymi przedmiotami do tego stopnia, że można poruszać się w nim jedynie wąskimi tunelami. Podłoga jest wyścielona folią i puszkami, a do ścian i sufitów poprzyczepiane są przedmioty zrobione z aluminiowej blachy, przypominające kolczugę. Z puszek wycina ona kawałki tej blachy, łączy je za pomocą sznurka lub drutu i wiesza na ścianach jako ochronę przed promieniowaniem. Przy ścianach, po suficie, poustawiane są torby foliowe wypełnione aluminiowymi puszkami. Rzeczy znajdujące się w kuchni przylegają do kuchenki gazowej. Uczestniczka utrzymuje, że jest atakowana przez sąsiadów za pomocą specjalnych, skomplikowanych urządzeń w celu zmuszenia jej do opuszczenia mieszkania. Wniosek Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej o umieszczenie uczestniczki w szpitalu psychiatrycznym Sądy obu instancji uznały za zasadny, spełniający przesłanki przewidziane w art. 29 ust. 1 ustawy z 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego Dz. U. Nr 11, poz. 535 ze zm., dalej - u.o.z.p.). Na potrzebę niezwłocznego leczenia jej wskazują opinie biegłych lekarzy psychiatrów, którzy podkreślili skrajnie zły stan sanitarny warunków bytowych i jej samej oraz znaczne wychudzenie, jak też pogarszanie się stanu zdrowia psychicznego. Istnieje szansa na uzyskanie poprawy zdrowia uczestniczki postępowania.

W skardze kasacyjnej uczestniczka powołała podstawę przewidzianą art. 398³ § 1 pkt 2 k.p.c. Podniosła, że doszło do rażącego naruszenia art. 59 k.p.c.

przez niezastosowanie go, jako skutku błędnej wykładni, ponieważ udział prokuratora należało uznać za konieczny, z uwagi na stan uczestniczki, wyłączający jej świadome i swobodne powzięcie decyzji. Postępowanie prowadzone było w warunkach nieważności (art. 379 pkt 5 k.p.c.), bo uczestniczka była pozbawiona możliwości obrony swych praw przez zaniechanie ustanowienia dla niej pełnomocnika. Skarżąca wniosła o uchylenie postanowienia i przekazanie sprawy Sądowi pierwszej instancji do ponownego rozpoznania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego wprowadziła możliwość umieszczenia w szpitalu psychiatrycznym osoby chorej psychicznie lub osoby upośledzonej umysłowo bez jej zgody, na podstawie orzeczenia sądu opiekuńczego, celem przeprowadzenia koniecznego leczenia psychiatrycznego (art. 22 do 29). Stanowi ona wyraz realizacji obowiązku państwa ochrony osób z zaburzeniami psychicznymi za pomocą objętych nią form. Intencją ustawodawcy, zawartą zarówno w poprzedzającej przepisy preambule, jak i w treści uchwalonych norm jest zagwarantowanie osobom dotkniętym takimi zaburzeniami ochrony ich praw oraz poszanowanie sfery ich wolności i godności osobistej. Oznacza to powinność sądu interpretacji przepisów tej ustawy, wkraczających bezpośrednio w sferę dóbr wysoko chronionych, w sposób uwzględniający cel i zamiar ustawodawcy oraz wyjątkowy charakter przyjętej regulacji, polegający na odstępstwie od zasady nieskrępowanej możliwości samodzielnej oceny przez każdą osobę tak potrzeby, jak i wyboru rodzaju oraz metod postępowania leczniczego. Podjęte zatem orzeczenie powinno służyć dobru i interesowi osoby, której postępowanie dotyczy. Na takie rozumienie przepisów powołanej ustawy wskazuje ugruntowane orzecznictwo i podzielić należy je również w rozpoznawanej sprawie (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 14 lutego 1996 r., II CRN 201/95, niepubl.; z dnia 12 lutego 1997 r., II CKU 72/96, OSNC 1997/ 6-7/84; z dnia 27 lutego 2008 r., III CSK 318/07, niepubl. i z dnia 14 kwietnia 2011 r., IV CSK 483/10, niepubl.). Postępowanie związane z rozpoznaniem wniosku o umieszczenie osoby chorej psychicznie, bez jej zgody, w szpitalu psychiatrycznym powinno być prowadzone z uwzględnieniem konieczności stosowania środków służących ochronie praw

procesowych tej osoby, co podyktowane jest dążeniem do zapobieżenia nierówności podmiotów tego postępowania i zapewnienia uczestnikowi rzeczywistego w nim udziału. Temu celowi służą przepisy art. 5 k.p.c., art. 46 ust. 4 u.o.z.p., art. 232 zd. 2 drugie k.p.c. oraz art. 48 u.o.z.p. Nie przewidują one wprost obowiązku podjęcia przez sąd objętych nimi czynności, ponieważ ocenie sądu w indywidualnych okolicznościach rozpoznawanej sprawy poddane zostało ich zastosowanie. Podkreślenia jednak wymaga, że w każdej sprawie, jej konkretne uwarunkowania mogą być podstawą do uznania, że wskazana w tych przepisach możliwość przekształci się w obowiązek. Użycie w przepisie zwrotu „sąd może”, czy „uzna to za konieczne” nie oznacza dowolności, gdy okoliczności sprawy wskazują, że uczestnik postępowania nie może sam bronić swoich praw (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 14 kwietnia 2011 r., IV CSK 483/10, niepubl.; z dnia 22 kwietnia 2010 r., V CSK 384/09, niepubl.; z dnia 28 listopada 2002 r., II CKN 399/01, niepubl.). Wobec tego rzeczą sądu jest powinność wnikliwego rozeznania, czy uczestnik postępowania ma zdolność do racjonalnego działania w postępowaniu, a w razie jego nieporadności, wywołanej zaburzoną widzeniem rzeczywistości, podjęcie decyzji, które z wymienionych uregulowań należy zastosować dla realnego wsparcia w podjęciu przez niego obrony. Gwarantowane także uregulowaniem art. 45 ust. 1 Konstytucji i art. 6 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka uprawnienie do rzetelnego procesu nakazuje prowadzenie postępowania w sposób umożliwiający każdemu uczestnikowi skuteczne podjęcie obrony. Zapewnienie właściwego dostępu do sądu wypełnia możliwość efektywnego udziału uczestnika w postępowaniu, którego przejawem jest dostępność skorzystania z pomocy profesjonalnego pełnomocnika ustanowionego przez sąd. Przepis art. 48 u.o.z.p. przewiduje wyjątek od zasady ustanawiania pełnomocnika tylko na wniosek uczestnika i daje sądowi możliwość ustanowienia pełnomocnika z własnej inicjatywy, będącej następstwem uznania, że udział takiego pełnomocnika jest potrzebny, a stan zdrowia psychicznego nie zezwala uczestnikowi na wystąpienie z takim żądaniem. Dotyczy zatem takiej sytuacji, w której inne możliwości, jak udzielanie stosownych pouczeń, co do czynności procesowych, czy dopuszczenie dowodu z urzędu ocenione zostały jako bezskuteczne lub bezcelowe. Niemożność właściwego korzystania z instytucji

procesowych przez osobę chorą psychicznie powoduje konieczność ustanowienia przez sąd pełnomocnika (por. postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 10 marca 1999 r., II CKN 41/99, niepubl.; z dnia 8 grudnia 2005 r., III CK 230/05, niepubl. i z dnia 14 czerwca 2005 r., V CK 746/04, niepubl.). Uchybienie temu obowiązkowi stanowi podstawę nieważności postępowania, objętą art. 379 pkt 5 k.p.c. W rozpoznawanej sprawie Sądy obu instancji nie rozważyły potrzeby ustanowienia dla uczestniczki pełnomocnika z urzędu, chociaż jej działanie i wypowiedzi powinny budzić wątpliwości co do zdolności samodzielnej i świadomej obrony. Uczestniczka brała udział jedynie w postępowaniu przed Sądem pierwszej instancji, nie zgłaszała żadnych wniosków, zaś pismo, w którym zawarła oświadczenie, że „nie czuje się chora psychicznie i nie stwarza zagrożenia pożarowego czy gazowego” wskazują na brak świadomości choroby i istoty prowadzonego postępowania. Znajduje to potwierdzenie w wywodach opinii biegłych, stwierdzających, że uczestniczka cierpi na schizofrenię paranoidalną, przejawia myślenie paralogiczne, stosując sobie jedynie znane zasady logiki, a nadto izoluje się od otoczenia i nie widzi potrzeby leczenia, na które nie wyraża zgody. Nie było podstaw do uznania, że jej udział w postępowaniu był rzeczywisty i miała możliwość efektywnego skorzystania z przysługujących jej uprawnień procesowych. W istocie nie miała ona żadnej pomocy procesowej, co przemawia za trafnością zarzutu pozbawienia jej możliwości obrony wywołanego niezastosowaniem art. 48 u.o.z.p., będącego konsekwencją nieprawidłowej oceny przewidzianych nim przesłanek.

Nie można natomiast podzielić zarzutu niezastosowania art. 59 k.p.c., jako następstwa jego błędnej wykładni. Udział prokuratora w postępowaniu dotyczącym wniosku o umieszczenie osoby chorej psychicznie, bez jej zgody, w szpitalu psychiatrycznym został objęty art. 46 ust. 4 u.o.z.p. Przepis ten stanowi, że sąd zawiadamia prokuratora o potrzebie wzięcia udziału w postępowaniu, jeżeli uzna to za konieczne. Jego treść odpowiada treści objętej przepisem art. 59 k.p.c., z uwagi jednak na szczególne uregulowanie kwestii udziału prokuratora w tym postępowaniu nie jest możliwe stosowanie uregulowania ogólnego. Podkreślić jedynie należy, że uznanie przez sąd udziału prokuratora za konieczny nie może być dowolne, wymaga brania pod uwagę wszystkich okoliczności konkretnej

sprawy i oceny, zwłaszcza w odniesieniu do potrzeby ochrony praw tak istotnych, jak wolność i nietykalność osobista uczestnika, którego postępowanie dotyczy. Zagrożenie tych praw będzie podstawą przyjęcia istnienia obowiązku zawiadomienia prokuratora, co jednak nie wyłącza zapewnienia uczestnikowi możliwości obrony przez ustanowienie adwokata.

Z powyższych względów postanowienia Sądów obu instancji podlegały uchyleniu w oparciu o art. 398¹⁵ § 1 k.p.c., a sprawa przekazaniu do ponownego rozpoznania.

Rozstrzygnięcie o kosztach postępowania kasacyjnego należało pozostawić końcowemu orzeczeniu na podstawie art. 108 § 2 w związku z art. 13 § 2, art. 398²¹ k.p.c.